
В.К.Хаустов, канд. техн. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ОСОБЛИВИЙ ХАРАКТЕР ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розглянуто основні методологічні положення економічних і юридичних аспектів відносин власності. Формалізовано базові поняття відносин власності, в тому числі категорії "ринок" і "державне регулювання". Відзначено важливість ролі еволюції форм власності у трансформації суспільних відносин. Визначено основні риси і характер відносин об'єктів права інтелектуальної власності, в тому числі її важливої складової – промислової власності – у становленні постіндустріального суспільства.

Становлення ринкових відносин в Україні зумовило необхідність розроблення відповідних механізмів державного регулювання в усіх сферах господарювання, передусім у сфері відносин власності.

Вітчизняними науковцями досить глибоко проаналізовано еволюцію категорії "власність", визначено сучасні підходи до методологічного обґрунтування економічної та юридичної сутності цього базового поняття ринкової економіки¹. Проте потребують подальшого розвитку дослідження щодо визначення місця промислової власності як складової інтелектуальної власності в системі відносин власності, а також ролі ринків об'єктів права промислової власності в поширенні процесів інноваційної діяльності в умовах становлення постіндустріального суспільства. На мою думку, особливий характер відносин об'єктів права промислової власності є визначальним для досягнення ефективності вдосконалення інструментів державного регулювання зазначених ринків.

Актуальність такого дослідження визначається необхідністю кардинальної зміни механізмів державного регулювання за переходу до моделі розвитку України на інноваційних засадах. Головною метою є визначення місця промислової власності в системі відносин власності, а також ролі інтелектуальної власності у становленні постіндустріального суспільства.

¹ *Камишанська М.О.* Державна власність на сучасному етапі розвитку економіки України. – Донецьк, 2003. – С. 5–21; *Рибалкін В.О., Лазня І.В.* Теорія власності. – К., 2000. – С. 8–48; *Власник і право власності.* – К., 1994; *Покрытан А., Гринчук В.* Некоторые вопросы анализа формирования отношений собственности // Экономика Украины. – 2003. – № 11. – С. 40–46; *Хохлов М.* Про економічний зміст категорії власності в транзитивній економіці // Экономика Украины. – 2002. – № 1. – С. 36–43; *Мочерний С.В.* Основи економічних знань. – К., 2001. – С. 30–32; *Задорожный Г.В.* Собственность и экономическая власть. – Харьков, 1996.

Відомо, що представниками різних наукових кіл дискутується питання приналежності категорії "власність" до економічної або юридичної науки². Зокрема, юристи вважають, що власність є предметом правознавства, тобто юридичної науки, а не економічної, водночас більшість економістів стверджують, що власність – поняття економічне. Позиції прихильників зазначених точок зору полягають у такому.

Основні концепції теорії прав власності сформувалися в 1960–1970 роки і базувалися на традиційних для того часу уявленнях щодо переважно правового змісту власності. Засновниками цієї теорії вважають Р.Коуза, А.Альєна та їхніх послідовників – Й.Барцеля, Г.Демсеця, М.Йенсена, Д.Норта та ін. Ними запроваджено термін "право власності", згідно з яким власністю є не ресурс сам по собі, а пучок або частка прав із використання ресурсу³. Відповідно права власності розглядаються як "санкціоновані поведінкові відносини між людьми, що виникають у зв'язку з існуванням благ і стосуються їхнього використання. Ці відносини визначають норми поведінки з приводу благ, яких будь-яка особа повинна дотримуватися у своїх взаємодіях з іншими людьми чи ж нести витрати (платити) через їх недотримання". При цьому власність визначається "як фактично діюча в суспільстві система виключень з доступу (вільного доступу) до матеріальних і нематеріальних ресурсів"⁴.

Ще одним прикладом юридичної точки зору є визначення власності як сукупності прав і обов'язків, прихильниками якої є засновники і послідовники вчення Т.Веблена – Дж.Коммонса⁵.

У працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених наведено класичне (хрестоматійне) визначення права власності, яке запроваджено англійським юристом А.Оноре і складається з 11 елементів⁶:

- право володіння, тобто виключного фізичного контролю над річчю;
- право користування, тобто особистого використання речі;
- право управління, тобто рішення, як і ким річ може бути використана;
- право на дохід, тобто на блага, які виникають від попереднього особистого користування річчю чи від дозволу іншим особам користуватися нею (інакше кажучи – право присвоєння);
- право на "капітальну вартість" речі, що припускає право на відчуження, споживання, зміну чи знищення речі;

² Див.: Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності; Власник і право власності; Покрытан А., Гринчук В. Некоторые вопросы анализа формирования отношений собственности; Задорожный Г.В. Собственность и экономическая власть; Лоскутов В.И. Экономические и правовые отношения собственности. – Серия "Учебники, учебные пособия". – Ростов-на-Дону, 2002.

³ Demsetz H. Toward a theory of property rights // American Economic Review. – 1967. – Vol. 57. – № 2. – P. 17; Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. – С. 16.

⁴ Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. – С. 25.

⁵ Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли. – М., 1968. – С. 81.

⁶ Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. – С. 25–26; Honore A.M. Ownership. In: Oxford essays in jurisprudence. Ed. by Guest A. W., Oxford, 1961. – P. 112–128; Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем). – М., 1990.

- право на безпеку, тобто імунітет від експропріації;
- право на перехід речі у спадщину чи за заповітом;
- безстроковість;
- заборона шкідливого використання, тобто обов'язок утримуватися від використання речі у шкідливий для інших спосіб;
- відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість відчуження речі з метою сплати боргу;
- залишковий характер, тобто чекання "природного" повернення переданих будь-кому правомочностей після закінчення терміну передання чи в разі втрати нею сили з будь-якої іншої причини.

Дискусії щодо сутнісного змісту зазначених правомочностей та їх ваги у правовідносинах власності точаться до цього часу. Водночас еволюція наукових уявлень стосовно сутності власності призвела до їх суттєвого "скорочення" в сучасному законодавстві до правомочностей володіння, розпоряджання і використання.

Законодавство про власність передбачає заходи з охорони і захисту прав власності. Вони складають обов'язкову частину інституту власності, без них правомочність власника взагалі нездійсненна.

На думку науковців Інституту держави і права НАН України, поняття "охорона права" і "захист права" всебічно досліджені в юридичній літературі. При цьому "охорона права" є більш широкою категорією, оскільки представлена як регульовальними, так і охоронними законодавчими нормами, натомість захист – лише охоронними. Так, "...охорона включає в себе поряд із заходами економічного, політичного, ідеологічного характеру, що забезпечують нормальне регулювання суспільних відносин, попередження правопорушень, усунення причин, їх породжуючих (регулятивні норми), також і заходи, спрямовані на поновлення чи визнання прав у випадку їх порушення чи оспорювання, а саме – захист (охоронні норми)"⁷. Важливого значення за визначення засобів захисту набуває їх поділ на власне заходи захисту і заходи відповідальності. Головною метою реалізації заходів захисту є відновлення прав і повернення суб'єктів правовідносин у попередній стан, що існував до порушення. Специфічність реалізації заходів відповідальності постає в майновому відшкодуванні правопорушень відповідно до зобов'язань сторін інструментами (санкціями) компенсації або штрафів, у тому числі на добровільних засадах.

Узагальнення результатів дослідження економічних аспектів правовідносин власності дозволяє викласти такі положення.

Теорія прав власності виходить із того, що будь-який акт обміну є обміном пучками правомочностей, при цьому пучок прав "прикріплюється" до визначеного фізичного блага чи послуги, а цінність прав визначає цінність товарів, що обмінюються. В цьому знаходить прояв економічний аспект права власності як вираження економічних властивостей об'єкта.

За А.Маршаллом, "блага" поділяються на матеріальні, або особисті, та нематеріальні. "Матеріальні блага складаються з корисних матеріальних ре-

⁷ Власник і право власності. – С. 129–130.

чей і з усіх прав на володіння, використання матеріальних речей, або на вилучення з них вигоди, або на отримання від них вигоди в майбутньому"⁸. В контексті цього дослідження важливим є те, що поряд із традиційними матеріальними ресурсами, такими як дари природи, машини й інструменти, продукти виробництва тощо, А.Маршалл відносить до матеріальних благ патентні права, авторські права (права інтелектуальної власності) та інші права користування. До нематеріальних благ він відносить усі блага людини, які поділяє на внутрішні (власні якості та здатність до дій і насолоди) і зовнішні (відносини, які благодійно впливають як на саму людину, так і на її оточуючих). Окрім цього, він поділяє всі блага на такі, що передаються, і такі, що не передаються. До останніх належать переважно внутрішні нематеріальні блага. Права на блага закріплюються положеннями національного (цивільного) або міжнародного права, а також звичаями, що мають силу закону на певній території.

Проте шлях до перетворення благ на власність будь-кого пролягає не через закон, а через активну повсякденну діяльність, яка потребує від людини певних здібностей, знань і вмінь. Ідеться насамперед про вміння організувати процес привласнення об'єктів і управління їх використанням⁹.

У цьому аспекті важливим, на нашу думку, є таке положення: "власність з'являється як суспільний феномен, що втілює нероздільну, нерозривну єдність економіки і права. Саме в цьому і полягає специфіка відносин власності". При цьому "економічні відносини власності одержують юридичне закріплення в праві власності, що виникає внаслідок правового регулювання зазначених економічних відносин"¹⁰.

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що економічний аспект власності визначається як економічними властивостями об'єкта права, так і економічними відносинами з приводу матеріального чи нематеріального блага. В цьому зв'язку на особливу увагу заслуговує процес обміну прав на блага як основа ринкових відносин.

Так, В.Рибалкіним розкриваються основні властивості власності як соціально-економічного явища – "її сутність, зміст, внутрішня структура, механізми реалізації, специфіка типів, видів та форм власності як конкретних способів господарювання, притаманних сучасній ринковій економіці", а сама ринкова економіка ("ринок") розкривається як "системна форма вторинного привласнення, цілісний механізм реалізації власності"¹¹. Аналогічної точки зору дотримуються вчені Інституту держави і права НАН України, які визначають економічне поняття власності як таке, що "містить у собі способи і форми присвоєння в залежності від певної форми організації суспільства (суспільної форми)"¹².

⁸ *Маршалл А.* Принципы экономической науки: В 3-х т. – Т. 1. – М., 1993. – С. 112.

⁹ *Лоскутов В.И.* Экономические и правовые отношения собственности. – С. 6.

¹⁰ *Камишанська М.О.* Державна власність на сучасному етапі розвитку економіки України. – С. 7.

¹¹ *Рибалкін В.О., Лазня І.В.* Теорія власності. – С. 6.

¹² *Власник і право власності.* – С. 15.

Права власності складають певну систему, в рамках якої відбуваються різноманітні процеси перетворень цих прав шляхом відокремлення, передання, розщеплень, обмежень окремих правомочностей тощо. При цьому характер пануючої в суспільстві системи прав власності є залежним від системи економічних і соціальних відносин у межах того чи того суспільного устрою. Саме тому у працях учених аналізуються процеси еволюції відносин власності в рамках первіснообщинного, рабовласницького, капіталістичного і соціалістичного (радянського) суспільних устроїв¹³.

Специфікація права власності постає у визначенні суб'єкта й об'єкта власності, а також відповідних форм.

Суб'єктами власності є окремі індивіди, групи осіб, суспільні організації, територіальні громади, держава, суспільство (народ). З правової точки зору суб'єктами власності є фізичні та юридичні особи.

Об'єктами власності є все те, з приводу чого між людьми складаються відносини реалізації прав власності, передусім приналежності, володіння, розпоряджання і використання в їх юридичному й економічному сенсі. Насамперед об'єктами власності є товари, робоча сила, земля, інші засоби виробництва, предмети особистого (невиробничого) споживання, гроші, цінні папери, нематеріальні активи тощо.

Економічні відносини власності в сучасному суспільстві реалізуються у правових формах, якими визначається відношення суб'єкта власності до об'єкта власності. Відповідні правові норми включають права власника, його майнову відповідальність, а також захист його прав щодо володіння, використання і розпоряджання майном (об'єктами власності).

Основою ринкової економіки, в тому числі регульованої державою, виступає приватна власність у її різноманітних формах. Різноманіття форм власності відбиває різний ступінь розвитку продуктивних сил і організаційно-економічних відносин, неоднакову міру усупільнення виробництва в різних сферах господарювання.

Узагальнюючи сучасні підходи до тлумачення критеріїв класифікації форм власності, можна сформулювати такі положення.

За ознакою присвоєння або за складом суб'єктів усе різноманіття форм власності зводиться до таких трьох груп – індивідуальна (особиста), колективна (групова) і державна (суспільна).

Індивідуальна власність включає особисту власність на предмети споживання і домашнього вжитку, особисте підсобне господарство, індивідуальну трудову діяльність. Суб'єктом індивідуальної власності є фізична особа або родина.

Колективна власність поділяється на кооперативну, орендну, акціонерну тощо. Суб'єктами колективної власності є кооперативи, колективні й орендні підприємства, товариства, в тому числі акціонерні тощо.

Державна власність складається з загальнодержавної та муніципальної.

¹³ Див.: *Камишанська М.О.* Державна власність на сучасному етапі розвитку економіки України; *Рибалкін В.О., Лазня І.В.* Теорія власності; *Власник і право власності.*

За правовими ознаками розрізняють приватну власність (громадян і юридичних осіб), державну і спільну (колективну) форми власності.

За ознакою характеру зв'язків суб'єктів власності форми власності можуть бути уособленими (приватними) або спільними. Яскравим прикладом є акціонерна власність, яка є спільною власністю акціонерів, проте приватною стосовно держави або інших суб'єктів господарювання.

У цьому зв'язку слід відзначити, що в західній науковій літературі й у законодавстві приватна власність характеризується як форма недержавної форми власності¹⁴. Ідеться про поділ усіх форм власності на державну і приватну.

Заслугує на увагу критика окремих учених щодо реалізації права державної власності. Так, відомий угорський економіст Я.Корнаї відзначає, що "державна власність належить всім і нікому"¹⁵. На нашу думку, підґрунтям такої тези є низький рівень управління державною власністю в більшості пост-соціалістичних країн, що знаходить прояв у відсутності позитивного ефекту від розпорядження державною власністю для всього суспільства і використання права розпорядження цією власністю в інтересах окремих осіб на правах господарського відання. Підтвердженням цьому є обґрунтована згідно із світовим досвідом думка М.Хохлова, що "державна власність може бути дуже ефективною, коли держава як суб'єкт власності формує адекватний об'єкт власності і відповідний господарський механізм реалізації своїх прав власника"¹⁶.

Кожна держава врегульовує власні співвідношення між різними формами власності, при цьому в кожній сфері господарювання встановлюється те чи те співвідношення зазначених форм залежно від ситуації, що складається в національній економіці на певному етапі розвитку, а також стратегічних цілей її розвитку.

Розкриваючи це положення, слід навести такі висловлювання українських учених А.Покритана і В.Гринчука: "...форми власності, як і всі елементи надбудови, не є пасивним, дзеркальним відображенням економіки. Вони можуть перебувати в гармонії з останньою або стримувати її розвиток. Гальмуючий вплив форм власності може викликатися двома причинами: або вони випереджають хід розвитку економіки, або, навпаки, відстають від виробничих відносин, що змінилися"¹⁷. Але настає час, коли прогресивні сили, завоювавши державну владу, через законодавство активно впливають на право власності, обмежуючи або усуваючи деякі її форми і захищаючи інші, які відповідають прогресивнішим способам виробництва¹⁸.

Таким чином, можна зробити висновок, що ефективність розвитку відносин власності, зокрема стосовно регулювання співвідношення форм власності, є одним із важливих чинників стимулюючого характеру розвитку націо-

¹⁴ Лоскутов В.И. Экономические и правовые отношения собственности. – С. 15.

¹⁵ Власник і право власності. – С. 10.

¹⁶ Хохлов М. Про економічний зміст категорії власності в транзитивній економіці. – С. 36–43.

¹⁷ Покритан А., Гринчук В. Некоторые вопросы анализа формирования отношений собственности. – С. 44.

¹⁸ Там же. – С. 45.

нальної економіки. Іншим важливим чинником є регулювання відносин реалізації власності.

Відносини реалізації власності – це відносини, спрямовані на виконання волі власника і задоволення його економічних інтересів. Своєю чергою, система відносин власності являє собою єдність відносин приналежності, володіння, розпорядження і використання умов та результатів виробництва, що відіграють різну функціональну роль у процесі відтворення матеріальних благ і самої людини. При цьому без одержання доходу в будь-якій формі відносини економічної реалізації власності втрачають сенс для її суб'єктів.

Оцінюючи роль прав власності у становленні ринкових відносин, слід відзначити таке. Відокремлення і передання певний правомочностей (так званого пучка правомочностей) відбувається у формі двостороннього добровільного обміну за ініціативи і згоди власників. Обмеження накладаються державою, як правило, у примусовому порядку. Теорія прав власності виходить із того, що будь-який акт обміну є обміном пучками правомочностей, при цьому пучок прав "прикріплюється" до певного фізичного блага чи послуги, а цінність прав визначає цінність товарів, що обмінюються. Саме в цьому знаходить прояв економічний аспект права власності як вираз економічних властивостей об'єкта.

Положення про те, що обмін являє собою обмін пучками прав власності, належить Е.Бем-Баверку¹⁹. Цей підхід дозволяє тлумачити поняття "товар" таким чином: товар – це певна сума не лише фізичних характеристик, але й пов'язаних із ним прав і юридичних обмежень²⁰. Тому цінність товару (і його грошова ціна) визначається сукупністю всіх цих чинників. До того ж чим ширшим є набір прав, пов'язаних із даним ресурсом, тим вищою є його корисність.

Таким чином, можна визначити сутність ринку як економічного інституту власності, по-перше, як особливий спосіб вторинного привласнення, по-друге, як системну форму (організацію) реалізації власності²¹. В цьому зв'язку товарному виробництву, поряд із первинним привласненням, притаманний особливий спосіб вторинного привласнення, який здійснюється шляхом обміну продуктів як товарів або їх купівлі-продажу, тобто обігу. Відповідно, за своєю сутністю товарний обмін і товарний обіг є відчуженням власного товару і привласненням чужого товару. Економічний зміст акту купівлі-продажу (товарного обміну) як відносин відчуження-присвоєння за таких обставин визначається переходом приналежності, володіння, розпорядження і користування грошима з рук покупця в руки продавця (відповідно товару – з рук продавця в руки покупця).

¹⁹ Див.: Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем); Behrens P. The firm as a complex institution // Journal of Institutional and Theoretical Economics. – 1985. – Vol. 141. – № 1. – P. 64.

²⁰ Див.: Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем).

²¹ Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. – С. 110.

Згідно з термінологією теорії прав власності, основні елементи ринкового механізму визначаються таким чином: пропозиція постає як потенційне відчуження, попит – як потенційне привласнення, а ціна – як міра потенційного відчуження і потенційного привласнення. При цьому ринковий механізм регулює процеси реалізації об'єктів власності (товарів, які купують і продають) відповідно до видів і форм власності, притаманних ринковій економіці²². Функція ринку як механізму реалізації прав власності полягає в отриманні доходів з об'єктів власності за посередництвом відносин обігу товарів із наступним використанням доходів для присвоєння нових товарів.

Важливу роль у формуванні механізмів реалізації прав власності відіграє держава. Зважаючи на те, що форма і вид прав власності визначаються приналежністю до конкретних суб'єктів тих чи тих об'єктів і є певною мірою статичними, державне регулювання можна подати як забезпечення динаміки відносин власності як відносин володіння, розпорядження і використання. Тобто прямиий, регламентуючий вплив держави на економіку за своєю суттю є формою реалізації державою функції регулювання відносин привласнення-присвоєння як складової прийомів і способів впливу держави на соціально-економічні процеси в суспільстві. При цьому державна власність за будь-якого суспільного ладу і політичного режиму є економічною опорою держави і становить найважливішу сферу державного управління.

Зважаючи на викладене, до аналізу будь-якого об'єкта власності слід підходити як до суспільних відносин приналежності, володіння, розпорядження і використання цього об'єкта з урахуванням його особливостей та функцій у суспільному виробництві. Саме такий підхід можна використати для виявлення сутнісної особливості сучасної категорії "інтелектуальна власність" та її невід'ємної складової – промислової власності.

Розвиваючи положення, сформульовані В.Рибалкіним²³, слід відзначити, що сутнісна особливість інтелектуальної власності задається і визначається особливістю її об'єкта. Об'єктом інтелектуальної власності є продукт інтелектуальної діяльності, інтелектуальної праці. Особливістю цього продукту, на відміну від уречевлених продуктів праці, є те, що продукт інтелектуальної праці є уявним, ідеальним образом будь-якого явища природи і суспільного, насамперед економічного, життя. Саме як уявний, ідеальний образ продукт інтелектуальної діяльності не має властивості відчужуватися, в тому числі від свого творця – він відбивається в його мозку і належить йому доти, доки творець живе або доки не втратить пам'яті.

Це означає, що економічний рух продукту інтелектуальної діяльності (об'єкта інтелектуальної, в тому числі промислової, власності) є іншим, аніж звичайних продуктів. Продукт інтелектуальної власності не відчужується, а поширюється, тобто, залишаючись власністю свого творця, він стає предметом володіння, використання і розпорядження іншими людьми.

²² Там же. – С. 122.

²³ Там же. – С. 253–255.

При цьому В.Рибалкін робить висновок, "що продукт інтелектуальної діяльності, поширюючись, усупільнюється і іншої форми свого буття і економічного руху не має. ...продукт інтелектуальної діяльності має суспільну природу, отже, сама інтелектуальна власність за своєю природою є суспільною власністю". "Отже, індивідуальна власність людини на "знаряддя" своєї інтелектуальної діяльності, невідчужуваність від суб'єкта інтелектуальної діяльності її продукту та суспільна природа останнього слугують нам підставою для визначення так званої інтелектуальної власності як індивідуально-суспільної власності, яка заперечує приватний тип власності взагалі та будь-які його форми"²⁴.

На нашу думку, таке твердження є дискусійним. Поділяючи думку автора про нероздільність (невідчужуваність) продукту інтелектуальної діяльності, слід визнати, що на етапі поширення об'єкта інтелектуальної власності відбуваються складніші процеси, ніж усупільнення прав власності. Безумовно, але факт усупільнення має місце через поширення інформації та забезпечення вільного доступу до неї.

Водночас на етапі поширення відбувається розмиття пучка прав і отримання власником об'єкта винагороди у вигляді суспільного визнання і/або грошей. При цьому новий власник, як правило, має певні обмеження щодо можливостей розпорядження і використання, особливо за умови уречевлення продукту інтелектуальної діяльності шляхом упровадження у виробничі процеси. Важливим є те, що новий власник може бути суб'єктом будь-якої форми власності – державної, колективної або приватної. Проте суспільний характер такого уречевлюваного продукту знаходитиме прояв у підвищенні ефективності певного виробництва, нарощуванні науково-технологічного потенціалу галузі та економіки загалом, що, своєю чергою, здійснюватиме позитивний вплив на соціально-економічну ситуацію у країні, змінюватиме характер суспільства.

Стосовно ролі інтелектуальної власності у становленні постіндустріального суспільства слід відзначити таке. Визнаним є те, що основу багатства постіндустріальних країн складає інтелектуальний капітал, а головним, досить специфічним, об'єктом власності є інформація, в тому числі щодо інтелектуальної (промислової) власності. Інформація, на відміну від уречевлюваного майна, у процесі обміну не відчужується від власника (продавця), проте він позбавляється монопольного права на її використання. Водночас доступність інформації про об'єкти права інтелектуальної (промислової) власності є одним із найважливіших чинників вільного поширення знань.

Що стосується останнього, то тут дискутується відповідність інституту права приватної власності на об'єкти інтелектуальної (промислової) власності інтересам розвитку суспільства.

Так, іще А.Маршалл зазначав, що "в інтересах суспільства, щоб дані про новацію були оприлюднені, незважаючи на те, що вона запатентована"²⁵. На думку деяких учених, "інститут приватної власності виступає ключовим

²⁴ Там же. – С. 254, 255.

²⁵ Маршалл А. Принципы экономической науки. – С. 363.

бар'єром, що постає на шляху вільного поширення нових знань"²⁶. Висловлюється думка, що "приватна власність і комерційна таємниця перешкоджають максимально ефективній реалізації (тиражуванню) результатів інтелектуальної праці"²⁷.

Погоджуючись із такими думками, слід зауважити, що згідно із світовим досвідом необхідною умовою стимулювання й ефективного використання інтелектуального потенціалу власності є забезпечення державою належної охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Без правової охорони такого виду ресурсів неможливий подальший розвиток ринкових відносин в умовах становлення постіндустріального суспільства. При цьому відбувається гармонізація національних нормативно-законодавчих актів у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності та їх удосконалення відповідно до норм міжнародних правових актів.

Першоосновою правової охорони є визначення права інтелектуальної власності як особистих немайнових прав інтелектуальної власності та/або майнових прав інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності розкривається і закріплюється відповідними законодавчими нормами.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник...) та інші особи, яким належать особисті немайнові та/або майнові права інтелектуальної власності.

Класифікація видів об'єктів інтелектуальної власності базується на основних підходах з точки зору:

- приналежності до авторського права або промислової власності;
- правової охорони: на підставі обов'язкової реєстрації (переважно об'єкти промислової власності), без обов'язкової реєстрації – створені творцем (переважно об'єкти авторського права), а також за умови дотримання спеціальних умов (топології інтегральних мікросхем);
- об'єкта права: власне на результати (наприклад, винаходи), а також на засоби індивідуалізації товарів або товаровиробників (наприклад, товарні знаки або фірмові найменування)²⁸.

На мою думку, можливий ще один підхід – з точки зору виду охоронного документа – патенту, свідоцтва, або власне публікації шляхом визнаної реєстрації.

У цьому зв'язку слід зауважити, що майнове право на об'єкт інтелектуальної власності виникає лише за умови дотримання норм його оформлення й урегулювання правовідносин між учасниками процесу щодо створення такого об'єкта, передусім між автором (співавторами), роботодавцем (замовником), а в

²⁶ Колганов А. Собственность на знания как тормоз экономического и социального развития // Альтернативы. – 2002. – № 1. – С. 15.

²⁷ Хохлов М. Про економічний зміст категорії власності в транзитивній економіці. – С. 46.

²⁸ Зинев В.Г. Управление интеллектуальной собственностью: Учеб. пособие. – М., 2003. – С. 21.

деяких випадках й інвестором (суб'єктом, який фінансував зазначений процес). Таким чином, відбувається процес первинного привласнення й установлення правомочностей володіння. У подальшому реалізація відносин розпорядження і використання прав на об'єкти промислової власності дозволяє здійснити обмін пучками правомочностей між потенційними продавцями і покупцями (споживачами) згідно з правилами функціонування відповідних ринків.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити таке.

1. Ефективність розвитку відносин власності, зокрема стосовно регулювання співвідношення форм власності, є одним із важливих чинників стимулюючого характеру розвитку національної економіки. Іншим важливим чинником є регулювання відносин реалізації власності.

2. Сутність ринку як економічного інституту власності можна визначити по-перше, як особливий спосіб вторинного привласнення, по-друге, як системну форму (організацію) реалізації власності.

3. Державне регулювання можна представити як забезпечення динаміки відносин власності – відносин володіння, розпорядження і використання. Тобто прямий, регламентуючий вплив держави на економіку за своєю суттю є формою реалізації державою функції регулювання відносин привласнення-присвоєння як складової прийомів і способів впливу держави на соціально-економічні процеси в суспільстві.

4. Економічний рух продукту інтелектуальної діяльності (об'єкта інтелектуальної, в тому числі промислової, власності) є іншим, аніж звичайних продуктів. Продукт інтелектуальної власності не відчужується, а поширюється, тобто залишаючись приналежністю свого творця, він стає предметом володіння, використання і розпорядження іншими людьми. Доступність інформації про об'єкти права інтелектуальної (промислової) власності є одним із найважливіших чинників вільного поширення знань.

5. Необхідною умовою стимулювання й ефективного використання інтелектуального потенціалу власності є забезпечення державою належної охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Без правової охорони такого виду ресурсів неможливий розвиток ринкових відносин в умовах становлення постіндустріального суспільства. Першоосновою правової охорони є визначення права інтелектуальної власності як особистих немайнових прав інтелектуальної власності та/або майнових прав інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності розкривається і закріплюється відповідними законодавчими нормами.

6. Визначення основних категорій ринкових відносин стосовно об'єктів права промислової власності з позицій теорії власності та розуміння особливої ролі інтелектуальної власності у становленні постіндустріального суспільства є визначальними для вдосконалення відповідного механізму державного регулювання сфери охорони інтелектуальної власності та регулювання ринків об'єктів промислової власності.